

ДЕЯКІ ОСОБЛИВОСТІ ЕКСКУРСІЙНОЇ РОБОТИ ПІД ПЕРЕКЛАД (методичні рекомендації)

Однією з ознак сучасного розвитку світового співтовариства є розгортання процесів глобалізації, які суттєво впливають на систему міжнародних відносин, трансформують напрями і визначають тенденції розвитку національних економік і культур.

Глобалізація (від англ. «globe» – земна куля) – складний, багатогранний процес, який має багато проявів та містить чимало проблем.

Сучасному світовому процесу властиве таке явище, як культурна глобалізація, що характеризується зближенням культур різних країн та зростанням міжнародного спілкування. Міжнародна культурна співпраця як принцип культурної політики повинна сприяти взаєморозумінню між народами, формуванню у їхніх відносинах атмосфери поваги, довіри, діалогу й миру. Це особливо актуально сьогодні, коли вже Україна понад чотири роки веде війну за незалежність і суверенітет власної держави. З огляду на пряме призначення музею є повноправним учасником і суб'єктом глобального культурного простору, всі його складники безпосередньо спрямовані на реалізацію своєї високої місії. У цьому контексті важливою стає екскурсійна робота з іноземним відвідувачем. Донести правду, тривалий час замовчувану або спотворену, про минуле та сьогодення України, про її внесок у досягнення перемоги над нацизмом, про те, що нині відбувається на Сході України – це відповідальна і почесна місія Національного музею історії України у Другій світовій війні.

Слід наголосити, що впродовж усього періоду діяльності музею велике значення надається екскурсійній роботі, зокрема й іноземними мовами. Був час, коли екскурсії в музеї проводилися 8 – 10 іноземними мовами. Екскурсоводи-перекладачі повсякчас удосконалювали і мовну підготовку, і фахові знання. Тепер у Національному музеї історії України у Другій світовій війні екскурсійне обслуговування здійснюється, крім української, двома мовами – російською та англійською. Але це предмет окремої розмови та особливої методики. Ми розглянемо екскурсії для іноземних відвідувачів, які співробітники музею проводять під переклад. Останнім часом бувають подвійні і навіть потрійні (українська – англійська – турецька мови) переклади.

Завдання пропонованої роботи полягає в показі методики екскурсійної діяльності під переклад, оскільки мета таких екскурсій – не лише донести певну інформацію, підкріплену експозитарним показом, а й розкрити іноземному відвідувачу правдиву історію українського народу – і минулу, і сучасну.

Наголосимо ще раз, що тенденція до глобалізації, яка спостерігається і в музейній галузі, можлива лише за умови добре організованого екскурсійного процесу. Текст екскурсії, підготовлений екскурсоводом для перекладу, умовно кажучи, «виданий» перекладачеві, є перекодуванням з однієї мови на іншу, залежно від варіативних ресурсів мови, виду перекладу, типу тексту і впливу власної індивідуальності. Переклад, безумовно, допомагає здолати мовні і культурні бар'єри, але ми вважаємо, що в музейному просторі (особливо – просторі музею війни) перекладач виконує суто технічну функцію, а пріоритетна роль у розстановці змістових акцентів належить екскурсоводу. Ми впевнені, що ретельно підготовлений текст екскурсії під переклад – основа успіху.

Погляди і положення, викладені в статті, відбивають рівень розвитку екскурсознавства сьогодні, завтра вони можуть стати застарілими і потребувати змін. До того ж, варто враховувати індивідуальність автора, його знання історії та експозиції, методичну майстерність, ерудицію і навіть філологічні навички.

Пропонуємо вироблені у процесі практичної діяльності правила і вимоги.

1. Під час екскурсії під переклад тривалість екскурсійної розповіді скорочується вдвічі (час для перекладача). Тому, вибудовуючи розповідь, слід уникати насамперед нагромодження зайвих цифр, прізвищ, дат.

Винятком із правила є синхронний переклад під час так званих «протокольних» екскурсій. Зазвичай використовується усний послідовний переклад, абзацно-фразовий, тому ретельно відібраний матеріал має вирішальне значення.

Науково-популярний стиль тексту екскурсії передбачає збереження в ньому відповідної наукової термінології, проте в обмеженому обсязі і відповідному відтворенні. Про це має пам'ятати і автор, і перекладач. Ще раз зауважимо, що викривлення термінології в науковому тексті неодмінно призводить до спотворення висловлених у ньому думок.

Слід пам'ятати також, що терміни деяких мов, (наприклад, монгольської), перекладаються двома-трьома словами або цілими реченнями, що ускладнює переклад і затягує час екскурсії. Це треба мати на увазі, розраховуючи час проведення екскурсії. Цей фактор слід враховувати екскурсоводу.

2. Деякі методики рекомендують «працювати» на перекладача. Вважаємо, що це помилковий підхід. У кожному випадку варто мати контакт із «головною» особою або з групою осіб, для яких здійснюється екскурсійна розповідь. Для утримання уваги слухачів неабияке значення має психологічний і зоровий контакт, чистота мови оповідача, його

дикція, тембр голосу, навіть міміка. Як відомо, увага окремої особи і групи загалом спадає на 14, 25 і 34-й хвилини (і т.д.). Щоб посилити ступінь концентрації уваги, доцільно використовувати такі методичні прийоми:

- новизни, коли йтиметься про зовсім незнайомі для аудиторії факти і явища;
- порівняння, тобто зіставлення явищ чи процесів в одній країні з аналогічними в іншій;
- проблемної ситуації, коли висловлюється пропозиція обговорити її з відвідувачами, тощо.

3. Головне завдання екскурсії під переклад полягає в тому, щоб донести до іноземного слухача інформацію про найбільш яскраві сторінки історії України у Другій світовій війні, зацікавити його інформацією, а також ознайомити з музеєм, його самобутністю і (найголовніше!) автентичністю експонованих артефактів.

4. Під час екскурсії для іноземців під переклад слід ретельно підбирати слова, чітко і точно давати визначення, уникати образної мови, обережно ставитися до прислів'їв, цитат, крилатих висловлювань. Це допоможе перекладачеві правильно і адекватно перекласти текст.

Дотримання синтаксичних норм, порядку слів у реченні, недвозначність зв'язків між членами речення і окремими реченнями мають бути предметом особливої уваги екскурсовода. Він має досконало володіти рідною мовою, дотримуватися всіх норм, правильно тлумачити алюзії, зберігати відтінки висловлювань.

Як уже зазначалося, факторами, що ускладнюють роботу під переклад, є:

- недбалість мови, надмірна кількість термінів, цифр, власних назв, прізвищ, недоводки та натяки.

Важливе значення під час проведення екскурсії для іноземців приділяється міжкультурному спілкуванню. Треба знати, як спілкуватися з туристами з різних країн, що може образити гостей із країн Азії, а що європейців? Які жести, звичні для українців, не можна використовувати під час проведення екскурсій з іноземними групами, навіть які квіти не рекомендується дарувати гостям із певних країн, тощо. Ця інформація обширна й різноманітна. Вона міститься в джерелах для перекладачів, посібниках із країнознавства і може стати предметом окремої розмови.

5. Кожний фах має свої особливості і передбачає певні правила поведінки. Це стосується екскурсоводів загалом, а особливо тих, хто працює з іноземцями. Екскурсовод не має права бути експресивним у стосунках із відвідувачами, дотримуватися етичних правил поведінки. Серед пріоритетних рис екскурсовода виокремимо такі:

- мовну реактивність – швидку реакцію на запитання та коментарі співрозмовника і швидку відповідь (під переклад) без нервозності;

- психологічну стійкість – витримку, вміння знаходити вихід із будь-якої ситуації;
- контактність – відкритість характеру, екстравертність, свідомо спрямованість на контакт;

- інтелігентність. Ця риса обов'язково має бути притаманна екскурсоводу, незалежно від того, з якими відвідувачами він працює.

Екскурсовод під час екскурсії не просто озвучує заздалегідь підготовлений текст, а перетворює його на живу і цікаву розповідь, придатну для усного сприйняття. Слід зазначити, що екскурсовод має подвійне завдання. Він працює і на відвідувача (групу), і на перекладача, адже його розповідь має бути зручною для перекладу.

Варто пам'ятати, що екскурсовод є не лише фахівцем з історії Другої світової війни, а й з культури країн і народів, з їхньої історії періоду війни. Він має сприяти налагодженню контактів між країнами, бути фахівцем із міжкультурної комунікації. Зауважимо, що іноземець, потрапляючи до чужої лінгвокультури, екстраполює власні уявлення на різноманітні ситуації в іншомовному культурному контексті. Екскурсовод повинен дивитися на події очима іноземця.

Екскурсія для іноземної аудиторії під переклад, як і будь-яка екскурсія, складається з трьох частин: вступу, головної та завершальної частини.

Вступ складається з двох частин – організаційної та інформативної. Завданням організаційної частини є ознайомлення екскурсантів із метою, тривалістю, учасниками (гід та перекладач). В інформаційній частині подається основний зміст – квінтесенція екскурсійного матеріалу. І, нарешті, завершальна частина, яка містить відповіді на запитання і підсумки.

Для успішної роботи та ефективного спілкування екскурсовод повинен урахувати соціально-психологічні особливості туристів, їхні інтереси, потреби, мотиви поведінки, емоції, настрої, звички, звичаї, традиції. Крім того, що матеріал слід викладатися в доступній формі, він має бути адаптований до конкретної аудиторії. Це особливо актуально для науковців Національного музею історії України у Другій світовій війні. Екскурсовод мусить не тільки досконало знати історію України і дохідливо доносити її факти і події, а й аналізувати тогочасну геополітичну ситуацію, чітко усвідомлювати, чию позицію поділяли країни в той чи інший історичний момент. Готуючи екскурсійну розповідь, автор має брати до уваги реалії сьогодення, адже колишні вороги є в наш час друзями і навпаки. Це слід враховувати в екскурсійній практиці.

У контексті суспільного розвитку екскурсія для іноземців, зокрема під переклад, виконує роль інформації. Головна вимога до такої розповіді – істинність, достовірність фактів, а головний метод – вербальний у поєднанні з наочним. У цьому аспекті набуває великого значення відбір експозитів, які «працюють» на доказовість та аргументацію. Не зайвим буде частіше акцентувати, що музейні предмети, на які звертає увагу екскурсовод,

автентичні, часів Другої світової війни. Це дуже важливо, бо це є однією з визначальних рис музею. Нині здебільшого музеї мають у своїй основі копійний матеріал, ґрунтуються на інсталяціях, мультимедійних проектах тощо. Проте відчувати атмосферу, дух часу, на наш погляд, можна лише через автентичні джерела.

Ще одним моментом, про який згадувалося вище, але варто нагадати ще раз – це пояснення деяких слів і понять, зрозумілих історикам-фахівцям, але не завжди широкому загалу, навіть перекладачам, а тим більше іноземцям. Тому наведемо кілька слів, що вимагають додаткового пояснення:

- «похоронка», сповіщення про загибель;
- котел;
- тил;
- евакуація;
- таран;
- зниклий безвісти;
- форсування;
- «польові військкомати»;
- голодомор;
- рушник тощо.

Під час відбору експозитів, фактів і подій слід враховувати можливість їхнього порівняння з подібними, широко відомими у світі або в країні, з якої прибули відвідувачі. Їх називають гомогенними об'єктами, до яких належать певні ресурси на території даної країни, що пов'язані з культурним впливом інших народів, соціально-політичними зв'язками з ними. Такий підхід полегшує використання прийому аналогії, полегшує сприйняття екскурсії.

Визначаючи хронологію подій, періоди життя видатних особистостей, доцільно проводити паралель, порівнюючи відповідні періоди в суспільному житті народу, який представляють екскурсанти, з подіями загальноцивілізаційного звучання.

Важливе значення має ставлення екскурсовода до національних і релігійних особливостей святинь відвідувачів, для яких проводиться екскурсія. Зрозуміло, що під час проведення екскурсії під переклад значне навантаження лягає на перекладача, проте екскурсовод не має ухилятися від відповідальності за збереження змісту і здійснювати свою роботу якомога якісніше. Знову повторимо: ретельний підбір слів і фраз, лаконічність і точність, відмова від великої кількості цифр, прізвищ, побутових висловлювань, образних виразів – запорука успіху.

Досить часто для змішаних за національним складом груп екскурсію проводять мовою, що не є рідною для кожного з екскурсантів. Це, зрозуміло, додаткове навантаження для перекладача, але й екскурсовод має відповідно переглядати лексику,

яку використовує. Приміром, у групах екскурсантів з Великої Британії не слід вживати фрази на кшталт «У вас, в Англії...», бо у групі можуть бути шотландці або уельські.

У процесі спілкування з іноземцями слід брати до уваги найменші дрібниці. Наприклад, якої відстані зі співрозмовником дотримуватися? Це особливо важливо враховувати, коли екскурсія проводиться не для групи, а для окремих осіб. Так, американці тримають дистанцію не меншу ніж метр, японці – більшу метра. А греки, араби, латиноамериканці люблять тісне коло. Порушення таких узвичаєних норм можуть розцінити як байдужість або нав'язливість. Вас запідозрять в нещирості, якщо ви уникаєте прямого погляду американця, а індуси, пакистанці та деякі інші народи Південної Азії не люблять зорового контакту.

Якщо ви звикли дивитися людям прямо у вічі, то на Заході вас матимуть за чесного і щирого, а на Сході – за зухвалого й нахабного.

Досить стримано слід ставитися до жестикуляції. Загалом мову жестів під час екскурсії слід звести до мінімуму, але якщо це неможливо, варто дуже обережно користуватися навіть, на наш погляд, найуніверсальнішими. Необхідно зважати на окремі особливості розуміння жестів в інших культурних традиціях. Наприклад, якщо болгарин заперечно хитає головою, він висловлює згоду. Щоб відмовити, іспанці і португальці викидають наперед обидві руки, ніби відштовхуючи від себе небажане. Турки піднімають підборіддя і приклацують язиком, а у випадку крайнього заперечення – кусають ніготь великого пальця правої руки, після чого різко викидають його наперед. Японці висловлюють відмову похитуванням вертикально піднятої долоні до обличчя, або підняттям угору вказівного пальця. Якщо ви випадково торкнулися нижньої повіки, араб вважатиме, що його мають за дурня. Найобразливіший знак для грека – «муус», коли долоня співрозмовника спрямована до його обличчя. Не сприймає він і символу перемоги «вікторія», коли долоню обов'язково слід повернути назовні, до публіки. У протилежному випадку – це непристойний жест. Стосується це і широкого вживання символу «о'кей» – великий і вказівний палець з'єднані в кільце. Для бразильців і колумбійців цей жест має непристойний зміст, японець подумає, що йдеться про гроші, вихідці з південної Франції вважатимуть, що це «нуль», «невартісна річ».

Показуючи рукою висоту будь-якого предмета, чийсь зріст, треба мати на увазі, що звичайний поширений спосіб – рука, повернута долонею вниз, не скрізь прийнятний. Латиноамериканці так показують тільки зріст тварин, в інших випадках слід трохи повернути долоню до співрозмовника. Мексиканці показують не всією рукою, а лише відставленим вказівним пальцем. У французів та бельгійців клацати пальцями, та ще двома руками одразу, – означає надати своєму вислову вульгарного звучання. А для бразильців – зміст зовсім інший: те, про що йдеться, було давно, або – це «довга пісня», якій не видно кінця.

Отже, збереження власної гідності, атмосфера гостинності, пропаганда власної історії та культури і традицій, а також повага до культури і звичаїв відвідувачів – це справа професійного досвіду і майстерності екскурсовода. Звичайно, всіх нюансів і тонкощів культурних звичаїв і традицій не вивчиш відразу. Це той пласт інформації, що міститься у підручниках із країнознавства, енциклопедіях, довідниках, яку здобувають на практиці. Але до цього слід прагнути, і не лише тим екскурсоводам, що викладають текст мовою гостей-іноземців, а й під переклад.

Підготовка екскурсії іноземними мовами і під переклад – це тривалий креативний процес зі створення інноваційного екскурсійного продукту. І як будь-який креативний процес він потребує знань, умінь і натхнення.

Література:

Алексеева И.С. Введение в переводоведение: учебное пособие для студентов филол. и лингв. фак. высш. учебных заведений. – СПб.: Издательский центр «Академия», 2004. – 352 с.

Бабарицька В., Короткова А., Малиновська О. Екскурсознавство і музеєзнавство: навчальний посібник. – К.: Альтерпрес, 2007. – 464 с.

Гуреева А.А. Социальность гида-переводчика как фактор межкультурного экскурсионного дискурса // Вестник Тверского государственного университета. Серия: «Филология». – 2015. – № 4. – С.120 – 127.

Емельянов Б.В., Экскурсоведение: учебник. – М.: Советский спорт, 2008. – 216 с.

Коптілов В.В. Теорія і практика перекладу: навч. посібник. – К.: Юніверс, 2002. – 280 с.

Нелюбин Л.Л. Наука о переводе (история и теория с древнейших времен до наших дней): учебное пособие. – 2-е изд. – М.: Флинта: МПСИ, 2008. – 416 с.